

תוצאות חיים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן

יו"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

גליון 116

פרשת בלק

ה'תשפ"ב ב'של"ג

נושאי השיעור: מדוע התארכה הקריאה של ראש השנה - איזה עונשים נענש אאע"ה ע"ז שכתר ברית עם אבימלך - מדוע נענש כ"כ הרבה - עומק הדין עד היכן מגיע - מדוע הפלשתנים כיום מצרים לעמי - ביאור הרבינו בחיי בקשר פרשת העקידה עם כריתת ברית אברהם עם אבימלך - שני ביאורים בענין הנ"ל מהצד המור - דברי הרשב"ם שהקב"ה רצה לקטר ולצער את אאע"ה - מה נרמז במילה 'אבימלך' - האם יתכן שהיה כתוב במדרשים 'אמר הקב"ה' ואין לזה רמז בפסוקים - שקו"ט דברי הראשונים בנמ"ר"ה (דף טז). - יסודו המפורסם של הרישב"א בגדר 'אסמכתא'.

קושיא באריכות הקריאה של ראש השנה

בפרשת וירא (פכ"א) כתוב "וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקינו וגו'" ובהמשך הפרק כתוב "ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר, אלודים עמך בכל אשר אתה עשה", ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית", ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן לברדן", ויאמר אבימלך אל אברהם, מה הנה שבע כבשת האלה אשר הצבת לברדן", ויאמר, כי את שבע כבשת תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי הפרתי את הבאר הזאת", ויכרתו ברית בבאר שבע וגו'.

את הפרשה הזאת קוראים בראש השנה, וצריך להבין מה הקשר, בשלמא תחילת הפרשה קוראים מעניין פקודת שרה, שהרי כתוב בגמ' שבראש השנה נפקדה שרה, אבל בשביל מה צריך להמשיך את העניין הזה של הכריתת ברית של אברהם עם אבימלך, לכאן זה מיותר.

ומריש חשבתי שאולי חסר פסוקים בפרשה במקרה שיחול בשבת אבל הדבר אינו נכון, שהרי עד העניין של הכריתת ברית ישנם 21 פסוקים וזה בדיוק מתאים לשבעה עולים שכל אחד קורא שלשה פסוקים.

העונשים החמורים שנענש אאע"ה על כריתת הברית עם אבימלך

תשמעו דבר נפלא שכתוב במדרש (בב"ר נ"ד, ד').

זו"ל המדרש ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך, ויאמר אבימלך לאברהם מה הנה שבע כבשת, אמרו לו הקב"ה אתה נתת שבע כבשות בלי רצוני, חייך שאני משהה בניך שבע דורות - עד שתבוא הגאולה ממצרים - אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני, חייך כנגד כן הם הורגים מבניך שבעה צדיקים, ואלו הם: הפני ופנחס ושמשון ושאל וששת בניו. אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני, כנגד כן בניו מחריבין מבניך ז' משכנות, ואלו הן: אוהל מועד ונגלגל, נוב וגבעון ושילה וביית עולמים תרין. אתה נתת לו ז' כבשות בלי רצוני, כנגד כן ארוני חוזר כשדה פלשתים ז' החדשים וכו' ע"כ.

פלא פלאים, על זה שנתן אברהם איבנו לאבימלך שבע כבשות בלי רצון הבורא, נענש על כך בשבע דורות של גלות, הריגת שבע צדיקים והחרבת שבע משכנות, והרבה צריך להבין את דברי המדרש ולא נכנס לכל הדיוקים והפירושים, אך בעיקר צריך להבין מהו העונש הגדול הזה, על מה נענש כ"כ אברהם, מה כ"כ גרוע בזה שכתר ברית עם אבימלך בלי רצונו של הקב"ה, וכל מה שנסביר ואפילו לפי דרשתו הגדולה של אברהם איבנו, הדברים לא יתיישבו כדבעי. אבל נראה שהא גופא, ע"ז באו לעורר אותנו בראש השנה, שאדם ידע עד כמה עומק הדין מגיע.

ביאור בהשלמת השבע דורות של שעבוד הפלשתים בעמ"י

נוסף עוד נופך.

דבר נורא כתוב בילקוט שמעוני, 'שלא היתה אומה ששעבדה את עמ"י יותר מהפלשתים יותר משלש מאות שנה', והנה ראינו במדרש שהפלשתים יעבדו את הגאולה בשבע דורות, וידוע שכל דור זה 50 שנה ["עולם" בלשון התורה], ואם מציינו שהם כבר השתעבדו בכנ"י יותר משלש מאות שנה, יתכן לומר שהיום הם

משלימים שיהיה עוד חמישים שנה, ובכך יגמרו את החשבון של השבע דורות. והדברים אמורים כלפי הפלשתנים שהיים כיום, ואעפ"י שבאמת הם לא הצאצאים של הפלשתים, אבל זה ברור שהמקום פלשת, זה המקום שבו הם נמצאים, והמקום גורם ובאמת ראיתי כתוב שהפלשתנים כיום אמורים שהם ממשיכים את הפלשתים, וא"כ יוצא שעד היום אנחנו סובלים מהפלשתים, שעכשיו הם משלימים את החמישים שנה האחרונות.

ובכל אופן זהו דבר מבהיל לראות עד כמה עומק הדין מגיע שבעבור זאת מגיע לעמ"י סבל כ"כ גדול.

ביאור הקשר בין פרשת העקידה לכריתת הברית עם אבימלך

עוד יש להתבונן בדברי המדרש שכתוב 'אמר לו הקב"ה לאברהם, היכן מציינו שהקב"ה אמר זאת לאברהם, האם יתכן שלא יהיה לזה רמז מתוך הפסוקים.

תשמעו מה כותב הרבינו בחיי.

זו"ל, והאלודים נסה את אברהם (כ"ב, א'). זו היא פרשת העקידה אשר ישראל בטוחים להיות זכות העקידה מגן עליהם בכל דור ודור. ואין הניסיון ח"ו אצל ה' יתברך, אלא אצל הבריות להודיע גדול מעלת הצדיק או הנביא. וכן אמר הכתוב (תילים י"א, ה') ה' צדיק יבחן. ומה שנסמכה עקידה לפרשת אבימלך, אומר במדרש, נסה לשון זעף, כדמתרגמין זעפים, נסיסים. וזה כנגד מה שהכעיס להקב"ה בשבע כבשות שנתן לאבימלך, שכנגדן נענשו בניו שישב ארון כשדה פלשתים שבעה חדשים ע"כ.

רבינו בחיי אומר שאאע"ה הכעיס את הקב"ה, 'ואם בארזים נפלה שלהבת, מה יאמרו אוזבי הקיר'.

בצדור המור² כתוב שהניסיון של אברהם קשור לכריתת הברית עם אבימלך, והוא אמר בזה שני הסברים. זו"ל, האחד כי הוצרך זה ניסיון בכאן, לפי שלמעלה סיפר מעלת אברהם כמה היא גדולה עד שאיביו השלימו איתו, והוצרך אבימלך מלך פלשתים ופיכל שר צבאו להכנס בברית עמו, ושאל ממנו שיעשה עמו חסד ועם הארץ אשר גר בה, ואולי בזה גבה ליבוי בדרכי השם ורמו עיניו, בהיותו רואה עצמו מאושר בעושר ובבנים ובמעלה וכבוד ככבוד המלכים, לזה רצה השם לנסותו בכור הברזל לראות אם נשאר בקרבו שום סיג בעניין שבוה ה' צדיק יבחן, ויהיה דכא ושפל רוח, אחר שמושב השם עמו כאומרו (ישעיה נ"ו, ט"ז) ואת דכא ושפל רוח.

והדרך השני שהוצרך הניסיון בכאן, לפי שאולי - הוא כותב בלשון ספק - שגג אברהם בהכנסו בברית עם אבימלך, עובד עבירה זרה. ונשבע אבימלך בשם עבודה זרה שלו, ועבר על ושמ אלהים אחרים לא תוכירו (שמות כ"ג, י"ג). כמאמרם זו"ל. ויעקב אמר (ל"ב, י"א) קטונתי מכל החסדים, ולא נמצא בידו עוון אשר חטא זולת שנכנס בברית עם לבן, ושגיאות מי יבין. ולפי שהקב"ה סביבו נשערה מאד, ומדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, הוצרך ה' בכאן לנסות את אברהם בשביל ברית אבימלך. ולכן אמר ויהיה אחר הדברים האלה של ברית אבימלך, והאלודים נסה את אברהם, ללבנו ולזכוכו ככסף צרוף מווקק עשר פעמים ע"כ.

ובעצם הרשב"ם כבר כתב זאת בלא קשר למדרש, ידוע שהרשב"ם הוא פשטן, ובכ"ז הוא כותב זאת מעצמו ואח"כ כתב שמצא כך במדרש, והמובן הוא שזה פשט ולא דרש זו"ל, ויהי אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר הדברים

² אתם מכירים את השר "תריח יופי צדור המור"? זהו פיוט שכתבו מהר"ש שבי זע"א על הספר צדור המור.

¹ צריך להסביר כאן, שדאי שאותם צדיקים לא נפטרו רק בעונשו של אברהם, שהרי לכל אחד היה את החבילה שלו, וכמובא כל דבר במקומו, אלא כנראה שוליו זה שכתר אברהם ברית, זכותו היתה עומדת להם שלא למות, או שלא הפלשתים ירגו אותם וכיוצא"ב.

האלה, מחובר אל הפרשה שלמעלה וכו' - הוא ממשיך להביא דוגמאות אף כאן אחר הדברים שכתב אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן, והרה אפו של הקב"ה על זאת, שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם בכלל גבול ישראל, והקב"ה ציוה עליהם לא תחיה כל נשמה (דברים כ', ט"ז) וכו', לכן והאלדיים נסה את אברהם. קנתרו וצערו, כדכתיב (איוב ד', ב') הנסה דבר אליך תלאה, על נסתם את ה', מסה ומריבה (שם), בחנני ונסני (תילים כ"ו, ב'). כלומר נתנאותה בכן שנתתך לכתוב ברית בניכם ובין בניהם. ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך. וכן מצאתי אח"כ במדרש של שמואל וכו' ע"כ.

הפלא ופלא. וזהו מוסר השכל גדול לראש השנה לראות עד כמה הקב"ה מדקדק עם צדיקו כחוט השערה, וכמובן שאנחנו לא במדרגות הללו, אבל כל אחד לפי מדרגתו.

ביאור היכן רמוז בתורה על כעסו של הקב"ה על אאע"ה

והנה לגבי מה ששאלנו היכן רמוז שהקב"ה אמר כך לאברהם, לפ"ד המפרשים (רבינו בחיי והרשב"ם) דלעיל, מובן, שהלשון נסה משמעותו שהקב"ה כעס על אברהם, או לשון זעף או לשון קנתרו וצער.

אבל אפשר לומר עוד דבר, בזמנו הזכרנו את דברי מהרי"ץ בטעם אמירת פיוט יגדל בערב שבת, וקראנו את לשונו שכתב 'בשנותו את טעמו לפני אבימלך', והסברנו שמהרי"ץ כתב בלשון מליצה וכוונתו במש"כ אבימלך, לאבינו מלכנו, הדיינו שאדם שאומר יגדל כליל שבת הוא מודה ומעיד ב"ג עיקרים, וא"כ אעפ"י שהיה לו הטא ופגם בתפילות של ימות השבוע, ע"י התפילות של שבת הוא מתקן את תפילות החול, וזהו בשנותו את טעמו לפני אבימלך, שמשנה את עצמו לפני אבינו מלכנו.

ולפי ההקדמה זאת הדבר נפלא, שהנה לשון הפסוק הוא, 'ויאמר אבימלך אל אברהם מה הנה שבע כבשות הלאה וגו'', הדיינו אבינו מלכנו אומר אברהם מה הנה שבע כבשות. בתמיה.

אבל לפי זה צריך להבין מה התשובה, מה אברהם עונה להקב"ה, הביאור הוא שאברהם אבינו מתנצל, ח"ו כוונתי היתה לטובה, לא חשבת שצריך לשאול, אבל זה כבר דברים יותר עמוקים. אבל לפחות מה שאמרנו.

שקו"ט בדברי הראשונים היכן אמר הקב"ה לתקוע בשופר של איל"ב

אולם בגוף הקושיא דלעיל, היכן רמוז מה שכתוב במדרש שהקב"ה אמר לאברהם, מצאתי שאת השאלה הזאת יש בהרבה מקומות.

לדוגמא, בגמ' בראש השנה (דף טז.) כתוב כך, תניא אמר ר' יהודה אמר ר' עקיבא מפני מה אמרה תורה הביאו לחם בפסח, מפני שזמן תבואה הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות ע"כ. והנה כאן עדיין לא שייך להקשות כיון שהדין של הבאת העומר כתוב בתורה, אלא שהטעם לא כתוב, ובכ"ו ה' אמר הקב"ה זה על עיקר הציווי.

נמשיך בלשון בגמ', מפני מה אמרה תורה הביאו לחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות האילן, אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן ע"כ. וגם כאן צריך לומר שאמר הקב"ה חזור רק על הרישא.

אבל המשך הגמ' צ"ע, שז"ל הגמ', ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ואמרו לפני בר"ה מלכיות וזכרונות ושופרות וכו', וצריך להבין האם מצינו שהקב"ה מצווה לומר מלכיות וזכרונות ושופרות, הרי כל הדין הזה הוא רק מדרבנן, ואיך הגמ' אומרת שכך הקב"ה אמר? [כך עכ"פ מובן בגמ', וישנם שגורסים כך מפורש אמר הקב"ה].

ובהמשך הגמ' ישנה קושיא יותר חזקה, וז"ל הגמ', אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל, אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני ע"כ. ותמוה, וכי הקב"ה אמר שצריך לתקוע בשופר של איל, וכי אנחנו [התימנים], שתקעו בשופר של דישון, זה נגד הקב"ה... האם איל זה חובה? הרי משנה מפורשת היא 'כל השופרות כשרים חוץ משל הפרה'. וא"כ, איך יתכן לומר 'אמר הקב"ה'.

הר"ן עומד על זה קצת, וז"ל, למה תוקעין בשופר של איל. וא"ת ומנא לן דבעינן שופר של איל דקאמר למה תוקעין בו. י"ל דאין ה"נ דבשום דוכתא לא תנן הכי

אלא מנהגם היה לתקוע בשל איל ומשו"ה קאמר למה נהגו כן וכו', והביא ע"ז הר"ן עוד דוגמאות מהגמ' בתענית למה מתכסין בשקים, למה יוצאין בביהמ"ק יעו"ש.

שקו"ט בדברי הרמב"ן ומה שצריך ביאור בדבריו

בדרשת הרמב"ן לראש השנה, בתוך דבריו הוא נוגע בשאלה ששאלנו, וז"ל, רבי אבהו מנהגא נקט וטעמא דמנהגא מפרש, והכי קאמר, למה תוקעין עכשיו בשופר של איל, ומחזירין עליו למצוה מן המובחר כדי שיוזכרו לנו הקב"ה עקידת יצחק בן אברהם. והא דקאמר 'אמר הקב"ה' וכו', הכי קאמר, אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר כדי שאזכור לכם עקידת יצחק, ואנו עושים איל כאיל, דכל דדלי טפי עדיף ע"כ.

המילים שכתב בסו"ד אינם מובנות, בדר"כ דל"י זה לשון ירידה וכדו', וכמו דל' מהכא, אומנם יש מקומות שהוא ג"כ לשון גבוה כהא דברכות אגרא דהספידא דלוי' ובאמת צ"ע בזה איך המילה הזאת מתהפכת פעם כך ופעם כך, אולם מצינו כה"ג, אבל בענייננו לכא"ו איך שנסביר המילים לא מובנות.

וכנראה שיש טעות דפוס ברמב"ן וצ"ל כל דרמי' הדיינו אנחנו תוקעים באיל כיון שזה יותר דומה לעקידת יצחק.

ונמשיך בלשונו, וכן אמרו לפני מלכיות וזכרונות ושופרות, אסמכתא בעלמא, לומר כיון שצוה בתקיעת שופר אנחנו מדקדקים על עצמנו כאילו אמר לנו אמרו לפני ע"כ.

והרבה צריך להבין דברי הרמב"ן, אך לפני שנדון בדבריו, נביא את מש"כ הרישב"א, שכידוע שהוא מתלמידי תלמידיו של הרמב"ן, והוא יותר מרחיב ויתכן שהרמב"ן התכוון לדבריו, וז"ל הרישב"א, והא דקאמר אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות וזכרונות ושופרות, אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מ"מ ממה שאמרה תורה זכרון תרועה, יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון וכו', שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק, העיר הקב"ה שראוי לעשות כן, אלא שלא קבעו חובה, ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת. ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא דרך סימן שנתנו חכמים, ולא שכוונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר, שזו דעת מינות היא אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו, וכמש"כ ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראייה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה, כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם, וכל תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה, וח"ו שהיא הסרה כלום ע"כ.

הרישב"א מתייץ שבעצם באמת כך הקב"ה אמר, מפני שכל האסמכתות הם כתובים בתורה אלא שהקב"ה לא רצה לכותבם בלשון חובה.

ובהמשך לשונו של הרישב"א לגבי מימרת רבי אבהו 'למה תוקעין בשופר של איל' כתב בזה"ל, והא דמהדרין אמר הקב"ה, אע"ג דינו אלא מנהג, מ"מ הרי הבטיח הקב"ה לאברהם שכל זמן שמחזיקין בדרכיו ועושין המצוה בחיבה שיוזכרו להם עקידתו, שנאמר (בראשית כ"ב, י"ד) "בהר ה' יראה", ומשום הכי אפשר לומר אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל, שאתם מחבבין מצוה זו זכר לעקידת יצחק, והולכין בדבריו, מעלה אני עליכם כאילו אמרתם לכם לעקוד עצמכם לפני ועשיתם. מפי מורי ע"כ.

הגמ' לא הביאה פסוק על כך שיש עניין בשופר של איל, והרישב"א מצא לזה סמך בתורה, ולפ"ז גם אנחנו שהבאנו רמז היכן כתוב שהקב"ה כעס על אברהם מלשון הפסוק 'אבימלך', הלכנו בדרכו של הרישב"א.

ולפי דברי הרישב"א אפ"ל שמה שכתב הרמב"ן 'מדקדקים על עצמנו כאילו אמרו לנו אמרו לפני, כוונתו למש"כ הרישב"א, ומה שכתב הרישב"א בכמה שורות הרמב"ן כתב זאת בשורה אחת, אלא שנראה שהרמב"ן הסתדר גם בלי פסוק, שהרי הרישב"א מצא סמך לזה בתורה, והרמב"ן לא הזכיר שום פסוק, וא"כ מניין שכך הקב"ה אמר?, וא"כ עדיין קשה להבין את סו"ד הרמב"ן וקשה להעמיס בלשונו יותר מדאי. וצ"ע.

[השיעור התאריך יותר והגליון קצר מלהכיל, ובל"ג הדברים יושלמו בגליון הבא. המערכת].

⁴ דרשה זו דרש בזמן שבא לירושלים, זוהי דרשה עם הרבה עניינים, בהלכה ובאגדה, ויש הרבה יסודות בדבריו.

⁵ אבל זה דאי שאין לת דוגמא מהמילה 'חמרא' שפירושה גם לשון יין וגם לשון חמור, כיון שזה רק אצל האשכנזים, אנחנו אומרים חמרא, והמור חמרא, וכך כתוב בתרגום. אבל האשכנזים קוראים את הכל חמרא, ויש פלא עצום שבסוף ליקוטי מהר"ל כתוב שאם הפירוש בגמ' היה יין, הוא היה קורא בשוא, ואם פירושו חמור הוא היה קורא בקמץ. הם צריכים להגיד שמהר"ל כך היה עושה, כביכול זה חידוש, 'הנהגת מהר"ל', אבל אצלנו הדבר פשוט לכולם. וזה קצת מילתא דבדיחותא, וכשלא יודעים את דברך ונכונה הולכים עקום... וכמו שאמרתו שגם הם בתרגום אומרים כוונתו.